

UDVIKLINGSPSYKOLOGI – PÅ TVÆRS AF LIVSALDRE.
EN INTRODUKTION

Af Thomas Gitz-Johansen¹, Charlotte Mathiassen² & Anne Maj Nielsen³

Udviklingspsykologien har i en årrække været udsat for kritik fra forskellige sider. Denne kritik har vi redaktører af dette temanummer drøftet ad flere omgange, ligesom vi har overvejet, om barnet i samme ombæring er skyldet ud med badevandet? Vi har diskuteret, på hvilke måder psykologiske teorier i dag giver os muligheder for at forstå, begribe, tænke og tale om børns, unges og voksnes psykologiske udvikling, og om hvilke forhold der hæmmer og fremmer denne udvikling? Disse spørgsmål blev vores anledning til at arbejde med dette temanummer, som indeholder en række perspektiver på udviklingspsykologi, udviklingsvidenskab og konkrete temaer inden for den udviklingspsykologiske disciplin.

Nøgleord: Udvikling, udviklingspsykologi.

Keywords: Development, developmental psychology.

1. Indledning

De forskellige typer af kritik, som udviklingspsykologien i nogle årtier været udsat for, kommer eksempelvis fra en poststrukturalistisk og socialkonstruktivistisk side, hvor udviklingspsykologien er blevet analyseret som en del af ”psy-videnskaberne”s magtapparat. I denne optik er udviklingspsykologien blevet opfattet som leverandør af magtfulde, videnskabeligt legitimerede diskursive sandheder om subjektet, som har været med til at opdele mennesker i normalt udviklede og fejludviklede. Disse udviklingspsykologiske ”sandheder”, er blevet omsat til forskellige sociale teknologier (som fx Kuno Bellers udviklingsbeskrivelse), som har gjort pædagoger og psykologer i stand til at måle og vurdere børn, i forhold til om de levede op til de foreskrevne mål for den ønskede normaludvikling.

¹ Thomas Gitz-Johansen er ph.d. og lektor ved Roskilde Universitet, Center for Daginstitutionsforskning, Institut for Mennesker og Teknologi. E-mail: gitz@ruc.dk.

² Charlotte Mathiassen er ph.d. og lektor på Aarhus Universitet, DPU, Afdelingsleder for afdelingen Pædagogisk Psykologi. E-mail: cham@edu.au.dk.

³ Anne Maj Nielsen er ph.d. og lektor på Aarhus Universitet, DPU, Pædagogisk Psykologi. E-mail: amn@edu.au.dk.

Inden for barndomsforskningen er udviklingspsykologien igennem 1990'erne fra et lignende perspektiv blevet kritiseret for at være en normativ magtteknologi, der har udpeget ønskede udviklingsveje og sygeliggjort og deligitimeret uønskede måder at være barn på.

Psykoanalytisk baseret udviklingspsykologi, tilknytningsteori og kognitiv udviklingspsykologi (Mahler, Bowlby, Ainsworth, Piaget og Winnicott) har været centrum for kritikker af forskellig karakter, eksempelvis at de har et reducerende fokus på, hvordan tidlige livsperioder risikerede at determinere videre muligheder for udvikling, samt at den strukturelle livssammenhæng og de konkrete livsbetingelser er underbelyst. Sådanne kritiske perspektiver – fra eksempelvis kritisk psykologi og sociokulturel psykologi – har bl.a. ført til, at mange psykologer har flyttet fokus fra barnets individuelle udvikling og i stedet er begyndt at interessere sig for at udvikle viden om, hvordan hverdagslivet, relationelle muligheder og praksis i familie, dagtilbud, skole og andre institutionelle og uformelle kontekster bidrager til og får betydning for barnets udviklingsmuligheder.

Når vi i dette temanummer tager udviklingspsykologien ”ud af skammekrogen”, hænger det bl.a. sammen med, at flere undersøgelser fra de senere år har vist, at der er problemer med mistrivsel, stress og psykisk velbefindende, både blandt mange børn og unge og blandt voksne (fx Holstein et al., 2021; Jeppesen et al., 2020; Nielsen, 2020; Sundhedsstyrelsen, 2022). Vi mener derfor, at det er relevant at spørge, hvordan vi psykologisk kan begribe og forklare fremkomsten og udviklingen af de aktuelle trivselsproblemer. Hvordan er samspillet mellem ”mikroniveauer” og ”makroniveauer”; mellem individuel og relationel psykologisk udvikling, og de bredere lokale og samfundsmæssige sammenhænge? Og hvilken betydning har de tidlige samspil, som barnet bærer med sig ind i ungdommen og voksenalderen? Hvordan præger sådanne samspil trivsel, udvikling og livsmuligheder?

Fra flere kanter er det blevet fremhævet, at en af de tidligste og vigtigste socialiseringsammenhænge i Danmark, vuggestue- og børnehaveområdet, har historisk dårlige normeringer (FOA, 2017). Samtidig føler mange pædagoger sig pressede af bl.a. dokumentationskrav (Plum, 2014; Togsverdt, 2015) og topstyring (Willig, 2009). I lyset af sådanne institutionskritikker bliver det relevant at stille spørgsmål om, hvilke udviklingsbehov børn har, og hvordan kvaliteten (eller mangel på samme) af den tidlige omsorg præger barnets udviklingsmuligheder.

I dette temanummer ønsker vi at præsentere forskellige tilgange til og perspektiver på, hvordan vi kan begribe udvikling af subjekt og personlighed i vores samtid. Derfor skal dette nummer udforske, hvilke udviklingspsykologiske teorier og forskningsmetoder vi anvender i forskning og praksis, og som bidrager til konstruktive, kritiske og udviklingsfremmende forståelser og praksisser. Dermed betoner vi, at der ikke er ét teoretisk svar på spørgsmål om psykologisk udvikling. Der er en vifte af teoretiske indfaldsvinkler, som bidrager til både forskning og praksis. På samme måde er der ikke én

metodisk tilgang. Der er flere forskellige, og de tages i brug, alt efter hvilket udviklingspsykologisk fænomen der er i fokus i en given undersøgelse og analyse.

Vores håb er, at dette nummer af Psyke & Logos kan bidrage til at synliggøre og udvikle den teoretiske og metodiske bredde inden for udviklingspsykologien på en måde, som anerkender mangfoldigheden frem for reduktionisme.

Vi er meget glade for, at de medtagne artiklers forfattere har valgt at bidrage til nummeret, og som læseren vil se, er der tale om en stor variation i temaer, teorier og metoder, helt som vi ønskede. Samtidig kan vi glæde os over, at der er resterende udviklingspsykologiske spørgsmål og temaer nok til, at vi kan fylde et nummer mere, skulle det vise sig aktuelt.

2. Temanummerets artikler

Den første artikel i nummeret, *Lad os udvikle en psykologisk udviklingsvidenskab*, er skrevet af Jytte Bang, der forstår udviklingspsykologi som en del af den psykologiske udviklingsvidenskab. Bang tematiserer hverdagsliv og menneskelig udvikling som to forbundne størrelser og introducerer begrebet *den subjektive samfundspsyke*. Hun tager fat i temaet med udgangspunkt i eksisterende kritik af udviklingspsykologien og fokuserer på variabiliteten i menneskelivet og på de tilgange, som kan bidrage til at forstå denne variabilitet. En af flere pointer er, at fænomenet udvikling ikke kun handler om små børn eller yngre mennesker. Samtidig, argumenterer Bang, er der almene psykologiske pointer, som er relevante for børn og yngre mennesker.

I den næste artikel, *Spædbørns sociale udviklingssituation – med fokus på emotionelle relationer og udvikling af intentionel orientering*, udlægger Mariane Hedegaard en udviklingspsykologi med udgangspunkt i kulturhistorisk spædbørnsforskning. Hedegaard advokerer i artiklen for et normativt udgangspunkt i barnets udvikling af en intentionel og emotionel orientering mod dets omverden (*agency*), der begynder som et resultat af omsorgspersonernes emotionelle kommunikation med barnet. Hedegaard argumenterer for, at det tidlige samspil mellem barn og omsorgsgivere må være rettet mod at støtte børn i deres intentionelle orientering mod omverdenen, hvilket kun kan finde sted gennem emotionelle relationer mellem barn og omsorgsgiver. Endelig argumenterer Hedegaard for, at vurderinger af barnets udvikling altid må medtage en forståelse af barnets sociale udviklingssituation og ikke udelukkende fokusere på det enkelte barn.

Julia Nørgaard Ravn har i artiklen *Når legen ikke forløber af sig selv – Betydningen af pædagogers deltagelse i børns leg* undersøgt, hvordan pædagogers deltagelse i børns legeaktiviteter kan få betydning for børns udviklingsmuligheder gennem leg. Ravn anlægger et kulturpsykologisk og

kritisk psykologisk perspektiv på især vuggestuebørns leg og betragter hver enkelt legesituation som særlig. På samme tid anskues pædagogerne som professionelle voksne, der kan bidrage til både legens og de deltagende børns udvikling gennem målrettet deltagelse, relateret til legens betingelser, tema og børnegruppen. Ravn identificerer i sin undersøgelse tre roller, der betegnes *legepartner*, *legestøtte* og *lege-katalysator*. Disse roller blev identificeret i den undersøgte praksis og skal ikke forstås som normative handleanvisninger på, hvordan pædagoger altid bør deltage i børns leg. I stedet opfordrer Ravn til, at analysens fund inspirerer til at synliggøre, hvordan særlige opmærksomhedspunkter og kvaliteter ved pædagogers deltagelse i børns leg kan virke udvidende på børnenes deltagelsesmuligheder i legen og dermed bidrage til deres udviklingsmuligheder.

I sin artikel *Eventyr og børns emotionelle udvikling – En undersøgelse af eventyrfortællingens intersubjektive og interaffektive felt* undersøger Thomas Gitz-Johansen børnehavebørns emotionelle udvikling i mødet med eventyr. Med udgangspunkt i observation af børn, der får fortalt eventyret *Mutter Grib* og *Smør Peter*, og senere gennemspiller og leger eventyret, søger Gitz-Johansen at indfange og beskrive børnenes emotionelle erfaringer i dette møde. Det teoretiske udgangspunkt er de udviklingspsykologiske begreber om ”intersubjektivitet” og ”interaffektivitet”, der udvides fra at betegne samspil i én til én-interaktioner til at omfatte det gruppebaserede intersubjektive felt, som skabes af eventyrfortællingen og eventyrlegen. Artiklen er et bidrag til at udvide den udviklingspsykologiske forståelse af omsorgens betydning for børns emotionelle udvikling til også at omfatte mødet med æstetiske former, som fx eventyr.

Herefter skriver Casper Schmidt og Patrick Bender i artiklen *Udviklingsmæssige risici i børns møde med internetporno* om, hvordan børns (”digitalt indfødtes”) psykologiske udvikling og dannelse foregår i tæt samspil med digitale platforme. Børn anvender de digitale muligheder på mange måder, og det former deres hverdag i forskellige typer af online-sammenhænge. Særligt fokuserer forfatterne på børns og unges brug af online-pornografisk materiale. I artiklen fremlægges videnskabelig litteratur om børns og unges måde at være eksponeret for internetporno på. Forfatterne diskuterer, hvilke udviklingsmæssige risici der kan være, når børn og unge er brugere af online-pornografisk materiale, ligesom de diskuterer, hvilke tiltag der kunne bidrage til, at potentielle risici mindskes for børn og unge, der benytter internetporno.

I den næste artikel, *Kierkegaard – Udviklingens veje*, fremlægger Bjarne Jacobsen det udviklingsbegreb, der findes i Søren Kierkegaards psykologi. For Kierkegaard er frihed et grundvilkår ved det at være menneske. Friheden er dog ikke til stede ved livets begyndelse, men vokser frem i relation til den fortløbende fysiske såvel som psykiske modning. Jacobsen beskriver med Kierkegaard, hvordan mennesket i sin udvikling fra barnets oprindelige spontanitet og umiddelbarhed til den efterfølgende oplevelse af selv at kunne

handle og træffe valg får muligheden for at overtage sit eget liv og derved blive det, Kierkegaard kalder ”et selv”. Denne udviklingsvej er dog ikke det eneste mulige udfald, for fordringen om at vælge sit eget liv fremkalder angst. Stillet over for denne angst kan individet bukke under og undlade at overtage sig selv. Udviklingen kan derfor lige såvel pege i retning af gennem frihed at blive et selv som at blive indhentet af fortvivelse og miste sig selv. Artiklen foreslår afslutningsvis Kierkegaards forståelse som relevant i forhold til at forstå den udbredte aktuelle mistrivsel blandt unge.

I temanummerets næste artikel, *Udvikling gennem livstransitioner? En empirisk undersøgelse af mænds udvikling i emotionsregulering gennem sygdom, faderskab og pensionering*, ser Mimi Yung Mehlsen på psykologisk udvikling i voksendom og alderdommen. Artiklens udgangspunkt er den relativt høje livstilfredshed, som kan findes blandt ældre mennesker. Mehlsen rapporterer fra et longitudinelt forskningsprojekt, der undersøger, om årsagen til ældres relativt høje livstilfredshed kan skyldes, at de gennem forskellige livstransitioner (hhv. at blive forældre, at blive diagnosticeret med kræft og at gå på pension) har udviklet en højere grad af emotionsregulering sammenlignet med deres yngre medborgere. Undersøgelsens resultater kan ikke pege på nogen entydig sammenhæng mellem at opleve disse livstransitioner og informanternes kapacitet til emotionsregulering, men undervejs gennemgås en mængde forskningsmæssig viden om udvikling i emotioner og emotionsregulering over et livsforløb med fokus på betydningen af centrale livsovergange.

Lars Larsen, Anna Pacak-Vedel og Morten Christoffersen giver i artiklen *Livsløbsudviklingen af intelligens og dens sammenhæng med centrale livsudfald* et overblik over de mest overordnede intelligensformers udvikling gennem livsløbet (herunder hhv. flydende og krystalliseret intelligens) og undersøger desuden, om intelligens kan forudsige særlige livsudfald i bestemte aldersperioder. I artiklen afklarer forfatterne, hvad der kan menes med intelligens, hvordan intelligens kan måles på tværs af forskellige livsfaser, og hvordan udvikling kan defineres dels som absolut forandring på gruppeniveau og dels som forandring i individuelle forskelle. Livsløbsudviklingen i intelligens bliver illustreret i artiklen fra den tidlige barndom til den sene alderdom. Det sker ud fra et skandinavisk normmateriale fra tre sammenlignelige tests, der er udviklet af den amerikanske psykolog David Wechsler, og som bliver suppleret med viden fra længdesnitsundersøgelser, der også bruges til at vurdere den prædiktive værdi af intelligens. Resultatet af forfatternes undersøgelser er, at psykologisk udvikling viser sig at variere betydeligt som et resultat af intelligensstype, udviklingstype og livsperiode. På det grundlag ser individuelle forskelle i intelligens ud til at have betydning for livsudfald i alle livets faser og dermed at have væsentlig forudsigelsesværdi med hensyn til psykologisk udvikling og vigtige livsudfald.

Ud fra artiklerne i dette temanummer giver udviklingspsykologi os viden om forskellige forståelser af udvikling og af kræfter med betydning for

udvikling. I artiklen om intelligens, der defineres som en hierarkisk opbygget kognitiv struktur med tiltagende grad af generalitet, defineres udvikling, som det kan måles, enten i absolut forstand på gruppeniveau eller på individuelt niveau fra tidspunkt til tidspunkt i livet. Til forskel fra tidligere opfattelser af intelligens som determinerende for den psykologiske udvikling peger den præsenterede undersøgelse på både begrænsninger og muligheder for udvikling i såvel livs langt perspektiv som den enkeltes intelligensudvikling – gennem fx vejledning og uddannelse med muligheder for de erfaringer, der kan stimulere den krystalliserende intelligens.

Erfaringer, der kan stimulere udvikling, ser også ud til at gøre sig gældende i Mehlsens undersøgelse af emotionsregulering og livstilfredshed, hvor kritiske livstransitioner ser ud til at kunne bidrage til erfaringer, der udvikler emotionsregulering. Kritiske livstransitioner kan anskues som livssituationer med høj risiko for fortvivlelse og samtidig mulighed for det eksistentielle valg at blive sig selv, som Jacobsen udfolder ud fra Kierkegaards forståelse. Flerstemmigheden i temanummerets artikler rejser bl.a. spørgsmål om, hvordan sådanne valg af ”sig selv” kan begribes udviklingspsykologisk? Bangs overvejelser om nødvendigheden af en udviklingsvidenskab, der omfatter perspektiver på de mange forhold af overindividuel, social og samfundsmæssig karakter – såvel som materielle og biologiske forhold – der kan være afgørende kræfter med indflydelse på den enkeltes psykologiske udvikling, rejser nye spørgsmål: Hvordan kan fx personlige erfaringer (og krystalliseret intelligens), sociale relationer og muligheder i aktuelle livssituationer få betydning for udvikling af psykologiske muligheder for valg? Kan vi med et udviklingsvidenskabeligt perspektiv, som Bang foreslår, begribe udvikling af frihed til at blive et selv i Kierkegaards forståelse, som Jacobsen foreslår? I disse perspektiver får erfaringer og sociale samspil afgørende betydning for psykologisk udvikling, hvilket også er grundlæggende i både Hedegaards og Ravns artikler, der deler kulturhistorisk teorigrundlag. Hedegaard analyserer, hvordan voksen-barn-samspillet bidrager til spædbarnets affektive erfaringer og udvikling af intentionel emotionel kommunikation som grundlæggende for barnets psykologiske udvikling. Ravn analyserer, hvordan pædagoger kan bidrage til vuggestuebørns udvikling gennem deltagelse i leg, og her omfatter analyserne dels børnene i dagtilbud og dels deres samspil med både de deltagende voksne og med børnene indbyrdes. Gitz-Johansen undersøger i et psykodynamisk perspektiv, hvordan eventyr i fortælling og leg som symboliserende praksis kan anskues som kollektivt orienteret omsorg, der bidrager til børnehavebørns emotionelle udvikling gennem deres oplevelser og erfaringer med eventyraktiviteterne. Erfaringer er også grundlæggende i Schmidt og Bendners undersøgelse af, hvordan internetporno kan få betydning for store børns og unges udvikling. I samtlige artikler indgår teoriforståelser af, hvordan erfaringer i samspil med omverdenen kan have betydning for psykologisk udvikling, og med forskellige teoretiske perspektiver og undersøgelser af forskellige fænomener

bidrager artiklerne sammen til at nuancere begreber om psykologisk udvikling.

Vi håber, at dette temanummer af *Psyke & Logos* kan bidrage til arbejdet med psykologiske teorier om udvikling i Danmark, og at temanummeret kan befordre videre national udveksling på området. Vi er opmærksomme på, at alle de her præsenterede teorier om udvikling stammer fra vestlige sammenhænge. Hvis vi skal følge ambitionen om mere udviklingspsykologisk udvikling og udveksling til dørs, så kan vi med fordel vise og diskutere, hvordan endnu flere verdensdele og menneskesyn end de her præsenterede beriger vores forståelse af, hvad udvikling og udviklingspsykologi er for noget. Allerede artiklerne i dette temanummer viser, hvordan teoretisk og metodisk flerstemmighed åbner muligheder for indsigt i det komplekse fænomen udviklingspsykologi – både nationalt og globalt.

God læselyst!

REFERENCER

- FOA (2017). *Der er mindre tid til børnene – antal personaletimer pr. barn på daginstitutionsområdet siden 1972*. FOA.
- Holstein, B.E., Henriksen, T.B., Rayce, S.B., Ringsmose, C., Skovgaard, A.M., Teilmann, G.K. & Væver, M.S. (2021). *Mental sundhed og psykisk sygdom hos 0-9-årige børn*. Vidensråd for Forebyggelse.
- Jeppesen, P., Obel, C., Lund, L., Madsen, K.B., Nielsen, L. & Nordentoft, M. (2020). *Mental sundhed og sygdom hos børn og unge i alderen 10-24 år – forekomst, fordeling og forebyggelsesmuligheder*. Vidensråd for Forebyggelse.
- Nielsen, J.C. (2020). Elevtrivsel i gymnasieskolen. *Pædagogisk Indblik*, 6.
- Plum, M. (2014). *Den pædagogisk faglighed i dokumentationens tidsalder*. Dafolo.
- Sundhedsstyrelsen (2022). *Danskernes sundhed – Den nationale sundhedsprofil 2021*. <https://www.sst.dk/-/media/Udgivelser/2022/Sundhedsprofil/Sundhedsprofilen.ashx>.
- Togsverd, L. (2015). *Da "kvaliteten" kom til småbørnsinstitutionerne*. Roskilde Universitet.
- Willig, R. (2009). *Umyndiggørelse: Et essay om kritikkens infrastruktur*. Hans Reitzels Forlag.